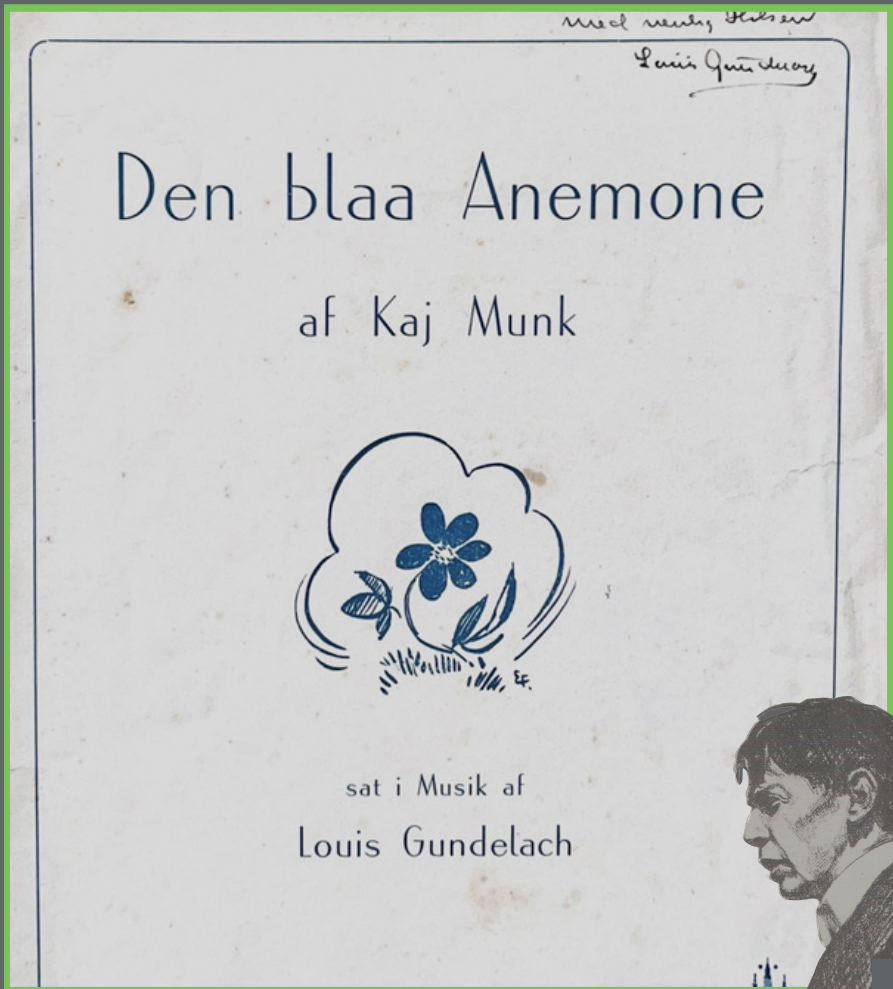

Munkiana

nr. 78

2025

28 årgang

Kaj Munk Selskabet

Bestyrelse:

Formand:

Christian Grund Sørensen, Hovhedevej 16a, Hovheden, 9530 Støvring
tlf. 23 11 81 62 mail: cgrund@ikp.aau.dk

Næstformand og kasserer:

Peter Øhrstrøm, Stokrosevej 5, 9380 Vestbjerg,
tlf. 40 28 31 70, E-mail: poc@hum.aau.dk

Olav Rex Christensen, Beatesmindevej 62, 2.tv., 9210 Aalborg SØ
E-mail: olavrexchristensen@gmail.dk

Dan E. Christiansen, Tyttebærvænget 3, Vonsild, 6000 Kolding
tlf. 29 24 60 54, E-mail: dan.erik.christiansen@gmail.com

Jon Høgh, Enghaven 36, 6990 Ulfborg
tlf. 97 33 34 49, E-mail: fam.hogh@post.tele.dk

Hjemmeside: www.munkiana.dk

Redaktør: Jon Høgh

Redaktør for forskningsartikler: Mogens Pahuus.

Grafisk produktion: meller.dk

Cover: Suzanne Eide Knudsen.

Forsidebillede: Omslag til Louis Gundelachs komposition "Den Blaa Anemone" med komponistens dedikation til fru Lise Munk.

Munkiana udgives i samarbejde med Kaj Munk Forskningscentret ved Aalborg Universitet, www.kajmunk.hum.aau.dk

Kommende Munkiana: Munkiana udkommer fast to gange årligt, forår og efterår.

Deadline for indsendelse af artikler, man ønsker optaget i tidsskriftet, er 1. april og 1. oktober. Lejlighedsvis vil temanumre og særnumre supplere de to faste numre.

Artikler indsendes til redaktør **Jon Høgh:** fam.hogh@post.tele.dk

Forskningsartikler i Munkiana

Artikler, der ønskes optaget som forskningsartikler, vil blive underkastet fagfællebedømmelse (peer review) efter den standard, som traditionelt gælder i det internationale forskningsmiljø, således som det er beskrevet på Forskningsministeriets web-site. Artikler, der er optaget i Munkiana på denne måde, bliver specielt markeret som forskningsartikler.

Professor emeritus Mogens Pahuus, Aalborg Universitet, har redaktionsansvaret for forskningsartiklerne i Munkiana – herunder for ledelsen af review-processen.

Indholdsfortegnelse

Jon Høgh: Forårsnummeret nr. 78	4
<hr/>	
Annoncer:	
Koncert og foredrag om den unge Kaj Munk	5
Generalforsamling og sensommermøde	6
<hr/>	
Paul Gerhard Schoenborn: Dansk version af forordet til den tyske oversættelse af Kaj Munks drama "De Udvalgte"	8
Knud Erik Andersen: Når uretten banker på	14
Olav Rex Christensen: Musikken til Kaj Munks tekster. Observationer i arbejdet med en registrant	16
Søren Dosenrode: Resiliens på statsligt niveau - Kaj Munk som inspirator	23

Munkiana nr. 78

Af Jon Høgh

Vi lever i en tid med to despoter henholdsvis øst og vest for os. De er farlige, utilregnelige.

Den ene, Ruslands præsident, Vladimir Putin, er krigsforbryder med mange krigsdrab på god samvittighed. Den Internationale Domstol i Haag har udstedt arrestordre på ham; der er altså mulighed for, at han engang kan blive stillet til ansvar.

Den anden, Donald Trump, er allerede stillet for en domstol og kendt skyldig i adskillige kriminelle forhold, men alligevel bebor han som USA's præsident Det Hvide Hus i Washington i stedet for en fængselscelle.

De to diktatoriske magthavere forstyrrer på hver deres måde verdensfreden. Nationerne lider under det, som de også led under krigsurelighederne i begyndelsen af 1900-årene, den påfølgende depressionstid i '20erne og '30erne, der som bekendt resulterede i 2. Verdenskrig med klovnene Hitler og Mussolini som tvivlsomme, men alligevel af folkene betroede aktører.

Men deres forbrydelse bragte ikke nationerne til at gå til grunde. De besad resiliens, der efter professor Søren Dosenrode, der er forfatter til artiklen Resiliens på statsligt niveau – Kaj Munk som inspirator, er et systems evne til at fortsat at fungere under en forstyrrelse og bagefter at genvinde sin funktion og struktur.

Gentager historien sig? Og kan man forestille sig, at Kaj Munk, om han havde levet, ville have optrådt som trumpetist i den amerikanske præsidents blæserorkester, der hverken holder takt eller tone.?

I artiklen Når uretten banker på, slår ph.d. Knud Erik Andersen fast, at Munk i dagbladsartikler argumenterer for, at der skal handles, når uretten råder. Det samme mente den tyske evangeliske teolog og modstander af nazismen, Dietrich Bonhoeffer.

Andersen knytter i artiklen tråde mellem Munk og Bonhoeffer, der begge betalte den højeste pris for at bidrage til udryddelse af uret.

Den tyske oversætter af Kaj Munks dramaer, Paul Gerhard Schoenborn, bringer i Munkiana en dansk version af forordet til den tyske udgave af skuespillet 'De Udvalgte'.

Organist og pianist Olav Rex Christensen har skrevet artiklen Musikken til Kaj Munks tekster med undertitlen Observationer i arbejdet med en registrant.

Den udførte registrering er et ganske imponerende stykke arbejde, som fortjener stor anerkendelse!

Registranten findes her:

<https://arkiv.kajmunk.aau.dk/dokument/7250>

Sange findes samme sted ved at søge i kategorien "Musik" <https://arkiv.kajmunk.aau.dk/>

Koncert og foredrag om den unge Kaj Munk

Den 11. oktober 2025 kl. 19.00 i Kaj Munks Præstegård i Vedersø

Vennekredsen for Kaj Munks Præstegård og Kaj Munk Selskabet arrangerer koncert og foredrag om den unge Kaj Munk med dramaturg **Elsebeth Dyekjær Kruse** og organist og pianist **Olav Rex Christensen**.

Elsebeth Dyekjær Kruse vil dels fortælle, dels læse op af Kaj Munks erindringer, dels, akkompagneret af Olav Rex Christensen, synge nogle af de mindre kendte sange og salmer af Kaj Munk – og selvfølgelig Den Blå Anemone. Indimellem vil der være fællessang.

Programmet er varieret, underholdende og giver plads til både latteren og eftertanken. Et kvarters kaffepause midt i forløbet.

Velkommen til en hyggelig, musisk, munter og bevægende aften i selskab med Kaj Munk i hans egen præstegård i Vedersø, Vesterhavsvej 7, 6990 Ulfborg.

Tilmelding ved indbetaling af 125 kr. for medlemmer og 200 kr. for ikke-medlemmer og oplysning af navn og mailadresse **senest den 01. oktober** til Kaj Munk Selskabets kasserer Peter Øhrstrøm. Indbetaling via netbank til Lån & Spar Bank reg. nr. 0400 – 4011792788 Mobilepay: 695736

Vennekredsen for Kaj Munks Præstegård

Kaj Munk Selskabet

Kontingent! Kontingent! Kontingent!

Kontingentet for medlemskab af Kaj Munk Selskabet 2025 er 200 kr. (incl. abonnement på Munkiana). Biblioteker og organisationer kan tegne abonnement på Munkiana for 200 kr.

Indbetaling kan ske:

- * via netbank til Lån & Spar Bank reg. nr. 0400, konto nr. 4011 7927 88.
- * fra udlandet til Lån & Spar Bank via IBAN-nr.: DK04 0400 4011 7927 88 (BIC-kode: LOSADKKK).
- * MobilePay 69 57 36

Husk at skrive navn og adresse i meddelelse til modtager.

Kontingentet forfalder til betaling senest d. 13. januar, Kaj Munks fødselsdag.

Adresseændringer, oprettelse af medlemskab og udmelding af Kaj Munk Selskabet, bestilling af ekstrainumre af Munkiana sker ved henvendelse til Jon Høgh.

Hvis du ikke allerede er medlem af Kaj Munk Selskabet, er du velkommen til at blive det!

Kaj Munk Selskabet har CVR-nr. 30862392 og P-nr. 1013643241.

Ungdomsmedlemskab:

For 30 kr. pr. år kan unge være medlemmer af Kaj Munk Selskabet og kan få Munkiana i digital form. Ungdomsmedlemmerne har stemmeret fra det fyldte 18 år.

Sensommermøde og generalforsamling

Indkaldelse til ordinær generalforsamling for KMS efter vedtægterne.
Lørdag 13. september 2025 kl.11.00
i Cafe Lise, Kaj Munks Præstegård, Vesterhavsvej 7, 6990 Ulfborg.

Generalforsamling

11.00: Ankomst og velkomst

11.10: Generalforsamling. Ikke-medlemmer er velkomne til at deltage uden stemmeret.

Dagsorden:

Forslag sendes til formanden senest 20. august. Endelig dagsorden offentliggøres på Muniana.dk 1. september.

1. Valg af dirigent, referent og stemmetællere
2. Formanden aflægger beretning om Kaj Munk Selskabets virke i det forløbne år
3. Kassereren forelægger det reviderede regnskab til godkendelse
4. Valg af formand
5. Valg af 2 bestyrelsesmedlemmer og 2 suppleanter.
På valg er Olav Rex Christensen og Dan Erik Christiansen.
6. Valg af revisor og revisorsuppleant
7. Fastlæggelse af kontingent
8. Behandling af indkomne forslag
9. Eventuelt

Sensommermøde

12.30: Frokost (forudsætter tilmelding og betaling)

13.15: Et aktuelt foredrag ved professor, dr. Søren Dosenrode, Kaj Munk Forskningscentret: ”Modstandskraft og sammenhængskraft – Kaj Munks bidrag til resiliens i 30’erne og frem til sin død.”

14.00: Eftermiddagskaffe i Cafe Lise (inkl. i pris for Sensommermødet)

14.30: Sange til tekster af Kaj Munk.

Koncertsangerinde *Inger Kold* og organist *Olav Rex Christensen* vil præsentere et udvalg af de mange ofte ret ukendte sange - både fra skuespillene: Cant, Niels Ebbesen og Puslespil, og fra nogen af de digtsamlinger Kaj Munk har skrevet: Navigare Necesse, Tempelvers og Knaldperler. Musikken er bl.a. skrevet af Knudåge Riisager, Ove Peters, Kai Normann Andersen, Erling Kullberg, Martin Frendrup Nielson og Birgitte Buur.

15.45: Afslutning

Programmet slutter ca. kl. 16.00

Pris for Sensommermøde og kaffe: 130 kr.

Pris for frokost1 (1 stk. smørrebrød) inkl. sensommermøde og kaffe: 190 kr.

Pris for frokost2 (2 stk. smørrebrød): inkl. sensommermøde og kaffe: 250 kr.

Øl: 40 kr. Sodavand: 25 kr.

Tilmelding til Peter Øhrstrøm, e-mail: poe@ikp.aau.dk senest d. 1/9 2024.

Betaling kan foregå sammen med tilmeldingen over MobilePay: 69 57 36

Dansk version af forordet til den tyske oversættelse af Kaj Munks drama „De Udvalgte“

Af Paul Gerhard Schoenborn

Kaj Munks drama fra 1933 om kong David og hans kone Batseba, »De Udvalgte«, bliver sjældent nævnt i diskussioner om digterpræsten fra Vedersø. Det skyldes, at det - bortset fra stridigheder med anmelderne efter premieren - blev mere eller mindre glemt i de følgende år. Alligevel er det et bemærkelsesværdigt stykke i mange henseender. Nu er der udkommet en tysk oversættelse af Paul Gerhard Schoenborn på NordPark Verlag i Wuppertal. (ISBN: 978-3-943940-87-9) »Munkiana« bringer en oversættelse af forordet her:

Indførelsen

I slutningen af februar 1933, få uger efter Hitlers magtovertagelse, foretog Kaj Munk en rundrejse til London, Paris og Berlin for at opleve de store teatre der.

I begyndelsen af juni skrev han dramaet "De Udvalgte". Oprindeligt skulle det hedde "Synden". Mærkeligt nok er dette stykke ikke det mindste påvirket af den internationale politiske situation.

Det er et historisk drama, der omhandler episoder fra kong Davids liv, som fortælles i den anden Samuelsbog i den hebraiske bibel fra kapitel 11 og fremefter. Og han gør det på en usminket, skånselsløs måde, der er uden sidestykke blandt gamle nærorientaliske tekster:

Kong David (regeringstid ca. 1000 – 962 f.Kr.) begår ægteskabsbrud med Batseba, hustru til Urias, en af hans krigere. For at

fjerne de vanskeligheder, der opstår, bliver Urias sat på en "himmelfartspost" på Davids tilskyndelse og falder i kamp. Davids søn Amnon voldtager Tamar, en pige fra familieklanen. Absalom, en anden søn, forsøger at fjerne sin far fra magten. Han vil selv være konge, men bliver besejret og myrdet. Ahitofel, Davids vigtigste politiske rådgiver, begår selvmord, da hans intrige mislykkes, hvormed han i sidste ende ønskede at gøre sig selv til konge over Israel. I begivenhederne ved det kongelige hof er profeten Natan Jahve, Israels Guds, stemme. Han konfronterer den fromme konge med hans overtrædelser af Jahves bud. David angrer. Og HERREN tilgiver ham.

Den dramatiske kraft i disse gamle historier og deres henvisning til Gud appellerede til den unge digterpræst og motiverede ham til at skrive et skuespil. Kaj Munk dedikerer derfor den trykte udgave af sit skuespil "i beundring og ærbødighed" til den bibelske forfatter, der havde vovet at beskrive forholdene ved det kongelige hof i Jerusalem på en usminket måde.

Uropførelsen fandt sted den 9. november 1933 på Det Kongelige Teater i København.¹ Kaj Munk kunne gå ud fra – hvilket ikke længere ville være tilfældet i dag, næsten et hundrede år senere – at alle tilskuere fra barnsben kendte Davids fortællinger fra Bibelen. Han kunne også forvente en vis forbløffelse, hvis ikke irritation, fra dem, fordi han bragte de bibelske skandaløse historier til live på en helt anden måde end forfatteren til Samuelsbøgerne.² Og helt anderledes end hvad man forestillede sig af religionsundervisning, katekese, prædiken eller bibelstudium.

Paul Gerhard Schoenborn.

Teaterhæftet

I teaterhæftet til premieren henvender Kaj Munk sig til teaterpublikummet og gør det klart, hvad han håber at få ud af at være vidne til dramaet:

En gammel Konge i det fjerne Syrien med 3 Aartusinders Mos paa sig – hvad kommer han og hans Kærlighedsaffære os ved? Saa sagte! saa sagte! Et af de Mirakler, den store Læge, Kunsten, evner, er for en Stund at hjælpe os Mennesker af med den Sygdom, der hedder Tiden. Er det Kunsten selv, der har inspireret Digter og Teater til det Gæstebud, vi har votet at indbyde Dem til i Aften, vil De opleve, ved jeg, en Henflyttelse til Evigheden, det vil blandt andet sige en Samtidighed med David og hans Folk – ikke, at han bliver nutidig eller De oldtidige, med et Samvær mellem København 1933 og Bibelens Palæstina i Kunstens evige Rige. Glipper det for os, er det ikke Deres Skyld og ikke Kunstens,

men udelukkende vor, vi, der saa har forgrebet os paa et Stof og paa en Tanke, der laa os for fjernt og for højt i Livets hellige og gaadefulde Sammenhæng.

Men lykkes det i nogen Maade for os, er vi dybt taknemmelige over at have faaet Lov til at levendegøre for Sind af i Dag hin Bibelens uforfærdede Tankegang, at det at være en Menneskeheds Vejviser ikke er lig med at være Expert i det Gode, at en Helgen er ikke et Dydsmønster, men en Sjæl, der tumlende mellem Sejre og Synder, selv de groveste, bærer Vidne for Slægterne om det Navn Gud.³

Hvad ønsker digteren at opnå?

For Kaj Munk er ægte kunst i alle dens former en enorm livskraft. Digteren, der skaber dramaet, og skuespillerne, der udfører det, er kun kunstens redskaber. Ægte kunst har diagnostiske, og frem for alt helbredende kræfter. Den kan suspendere tiden og overføre den til evigheden. Publikum møder noget tidløst gennem det levende ord, som bringer en gammel historie til live. Dette ønsker at føre dem til en dybere viden om sig selv og om nutidens virkelighed. "I kunstens evige rige," håber Kaj Munk, at dette vil skabe et "fællesskab mellem København i 1933 og Bibelens Palæstina."

Med andre ord, de, der oplever dette drama indvendigt, genkender de kræfter, der er på spil i tilværelsens virkelighed, deres glæder og trængsler, deres håb og gåder. Og ikke kun deres små og store synder, men også en "sjæl, der ... vidner om Guds hellige navn for alle generationer af menneskeheden." Kaj Munk er kristen hele vejen igennem. Som præst såvel som digter

Som nedslaget af en meteorit

Hans Brix, Det Kongelige Teaters litterære rådgiver og faderlige ven af Kaj Munk, fortæller, at en ven efter premieren fortalte ham, at stykket havde ramt "som en meteor i negerlandsbyen i København".⁵

Dramaets naturalisme må have haft en usædvanlig, endda chokerende virkning på publikum: en udtryksfuld blanding af from tillid til Gud og bitter beskyldning af Gud, af intriger ved det kongelige hof og blodig krig, af en teenagers henrykkende forelskelse og en selvsikker kvindes erotiske begær, af voldtægt og selvmord, af en politisk dignitars skjulte og stadig tydeligere afslørede homoseksualitet.

Og oven i købet sproget i de respektive scener! Nogle gange gammeldags højtidelig og from, andre gange hverdagslig, som man taler i København og andre steder, høfligt, anstændigt, akavet, men også suggestivt, kynisk, brutalt. En på en eller anden måde foruroligende blanding. Man ville ikke forvente noget lignende i et kunsttempel som Det Kongelige Teater i København.

Især hans kritikere blev fornærmede over, hvordan Kaj Munk bragte datidens dannede borgerskabs tabubelagte emne, nemlig de forskellige varianter af erotik og seksualitet, op på scenen.

Anmeldelserne i de store danske dagblade var tilsvarende negative. Han blev beskyldt for moralsk umodenhed og for at lege med unges seksuelle fantasier.

Anmelderen Svend Bobjerg påpegede, at man allerede efter hans første skuespil "En Idealist", "Cant" og "Ordet" havde ønsket at se en ny lysende stjerne stige op på teaterhimlen i Kaj Munk. Men nu er det be-

vist, at det kun er en sæbeboble, der nu er bristet.⁶

Andre kritikere skrev mere forsigtigt, at kvaliteten af dette drama var betydeligt lavere end Kaj Munks tidligere succesfulde skuespil.

Kaj Munks forsvar

I de kontroverser, som de skarpe, afvisende domme forårsagede, kaldte Kaj Munk sit skuespil for sit "mest dydige og kristne skuespil". Han karakteriserede det som et forsøg på at skildre de bibelske og historiske personer som nutidige, virkelige, almindelige mennesker, der på godt og ondt var internt splittede og drevet af skiftende lyster og stemninger. Ønsket om klarhed fejlbedømmer denne verdens virkelighed. Kun Guds modstander, djævelen, kunne ønske at folk skulle være så forblindede at de søgte klarhed og klarhed hos sig selv og andre.

Kaj Munk havde i teaterhæftet forklaret, at hans hensigt var at vise i dramaet, "at være en Menneskehedens Vejviser ikke er lig med at være Expert i det Gode, at en Helgen er ikke et Dydsmønster, men en Sjæl, der tumlende mellem Sejre og Synder, selv de groveste, bærer Vidne for Slægterne om det Navn Gud."

Selvom David er udvalgt af Gud, er han for Kaj Munk kun et menneske, og som sådan er han også fejlbehæftet og syndig. Men han klynger sig til Gud på godt og ondt.

Med en formulering af den kristne lære om retfærdiggørelse: Han er en "benådet synder". Sådan forstod Kaj Munk den teologiske dybde i de bibelske skandalehistorier. Husk: Oprindeligt skulle dramaet hedde "Synden".

Gud kommer direkte i spil

Hele Kaj Munks litterære værk – hans dramer, hans avisartikler, hans digte – vidner om hans kristendomsforståelse. Som digter i et stadigt mere sekulariseret miljø - og ikke kun som embedsmand, luthersk præst - er han gennemsyret af kaldet til at minde sine skandinaviske samtidige om det kristne fundament i deres lande.

Men han bliver ikke en missionærfanatiker, en direkte fanatisk kristen agitator. I forfølgelsen af dette mål bruger han sin kunst, sine litterære talenter, sine polerede ord, sine dialektiske evner.

"De Udvalgte" er det eneste af hans dramer, hvor Gud kommer direkte i spil.

Kaj Munk overskrider dermed grænserne for en ortodoks, nøje afbalanceret teologisk gudslære. Ikke i den måde, hvorpå David lever i Guds shalom, tilbeder ham og takker ham, lytter til et bud, bliver advaret af sin samvittighed, når han overtræder det. Ikke på den måde, han desperat råber til Gud og bliver accepteret af Gud igen i nåde, ja, er velsignet med et stort løfte, der i sidste ende er rettet mod verdens Messias.

Men i dybet af Guds tavshed, der angriber hans profet Natan. Og i den lidenskab, hvormed Batseba forstærker sin brændende fortærende erotiske lidenskab som Jahves skabende ynde, selv som hans brændende nærvær over for David. Og i den forfærdelige anklage, som Akitopel fremsætter mod Gud. Han havde allerede formet sin seksualitet homoerotisk i sin

mors mave og gjort ham til en social outsider. Jahve var derfor skyld i, at, og hvordan, han måtte kæmpe for sin plads i livet.

Israels gudscentrering, Davids fromhed, kan Akitofel kun kalde naivitet. Han, en tidligere discipel af profeten, gør oprør mod sin skæbne, der er pålagt af Jahve. Han er afhængig af selvmyndigelse og har succes i lang tid, indtil han fejler til sidst. Og alligevel erkender han: "Så stor er HERREN, at han også velsigner os, som udretter noget med hans forbandelse." (replik 858).

I det guddommelige ordsprog (replik 951) fremgår det, at Kaj Munk – uhørt for en teolog! – tager problemet med Guds uudgrundelighed til det yderste. Han tegner et mystisk billede af Gud, der på den ene side ønsker, at pagtsbudene skal holdes: "Du må ikke begå ægteskabsbrud. Du må ikke slå ihjel." Men på den anden side giver det folk den store kreative gave af erotisk tiltrækning, seksuel tilfredsstillelse, partnerskab.

Er det Guds skyld, at David kommer i indre konflikter, falder ud af Jahves shalom og bliver skyldig? Er der en konflikt i Gud?

I dramaet vover Kaj Munk at slå fast det teologisk absurde, at Gud også kan begå fejl. David snublede, men HERREN med ham. Jahve får sin profet til at udtale Guds uhyrlige ord: "Skylden er min og hans, og ingen menneskelig hånd er i stand til at optrevle trådene."

-
1. Instruktør: Johannes Poulsen; musik: Johan Hye-Knudsen; scenografi: Isaac Grünewald. 22 forestillinger indtil 18. december 1933.
 2. Den tyske forfatter Stefan Heym var også tiltrukket af de høviske skandalehistorier fra Samuelsbøgerne. De inspirerede ham til at skrive romanen »The King David Report«, oprindeligt på amerikansk-engelsk (New York 1973), tysk oversættelse af forfatteren: »Der König-David-Bericht«, München 1972. Det er værd at sammenligne den bibelske original, Kaj Munks drama og Heyms roman.
 3. Forord til Program for „De Udvalgte“ på Det kongelige Teater. Première 9/11 1933. Optrykt i „Saa fast en Borg“ s. 106. – <https://www.studieudgaven.kajmunk.aau.dk/tekster/vis/journalistik/37750/David%20og%20Vi>
 4. Kaj Munks ven, den liberale præst Adolph Drewsen Christensen, beretter i sin bog »Ridderen i Munkekutte - Religiøse Problemer hos Kaj Munk«, København 1949, s. 94, at han spurgte Kaj Munk, hvorfor han ikke havde skrevet »De Udvalgte« helt i prosa. Han svarede: »Ja, kære Drewsen, du har helt ret. Det er lidt af en meningsløs gimmick. Men desværre læste jeg en masse Oehlenschläger i min barndom - Gud være lovet for det. Og siden da har jeg fået femfodsjamberne i ørerne, så jeg kan kun tænke i femfodsjamber. Det er grusomt.«
 5. Efter Anders Gjesing, »De Udvalgte« i »Kaj Munk -Opgørets Dramatiker« (red. Henrik Nygaard/Torleiv Austad), København 2008, s.168.
 6. „Politiken“, 10.11.1933.

Når uretten banker på

Af Knud Erik Andersen

Hvad skal den kristne gøre, når uretten banker på?

Hvad siger Munk herom?

Du skal ikke vende den anden kind til. Tydeligt sagt en årrække før Danmark bliver besat af Tyskland, og spørgsmålet for mange danskere bliver livsnært.

Den teologiske begrundelse har Søren Dosenrode gjort rede for i artiklen "*Kaj Munk og modstanden under Besættelsen*"⁷. Her bliver spørgsmålet om uretten behandlet med en henvisning til Martin Luther og to-regimentslæren.

I Munks argumentation i dagbladsartiklerne er det ikke Luther og synspunkterne om øvrigheden eller to-regimentslæren, der presser sig på, men konkrete situationer, som Munk knytter til Luthers tænkning. Utvivlsomt fornuftigt i dagbladsartikler.

Der skal handles

Munks budskab er krystalklart: Der skal handles, når uretten råder.

I *Mindeudgaven Prædikener* s. 162 ff. behandler Munk prædikenteksten om *Den barmhjertige samaritaner* (Luk. 10,23 ff.) og gør det klart, at det er en misforståelse at tro: at elske næsten og sågar fjenden betyder, "du skal indrette dig efter ham og give ham ret".

Hvorfor ikke?

Fordi det ville være "en pervertering af det jødisk-kristelige kærlighedsbud; holdningen over for fjenden kan tværtimod være den, "at du hellere spytter ham i ansigtet end begår den forbrydelse imod ham,

at lade ham tro, at du tier og samtykker i hans foretagsomhed og hans metoder"⁸. Og i den grad, han udøver det onde, skal du hade ham"⁹

Tro og handling

Tro og handling hører hos Munk sammen, hvad han tilkendegiver i sine prædikener. Evangelieteksterne udmønter han ofte "i elementære tilrettevisninger om, hvordan man i praksis skal leve som kristen i sognet. – "den sande kristendom er ikke tro på jomfrufødsel og kødets opstandelse. Den sande kristendom er, at du er god ved dine tjenestefolk". – "Det slår ikke til blot at samles i kirken, hvis man ikke tager ordet med hjem."¹⁰

Kaj Munk og Dietrich Bonhoeffer

Spørgsmålet om uretten og den kristnes pligt til at handle, når uretten råder, har optaget mange teologer. Her skal blot anføres endnu én, nemlig Dietrich Bonhoeffer, for hvem spørgsmålet var en livssag og i sidste ende kostede ham livet. En sammenligning mellem Munk og Bonhoeffer er nærliggende, da så mange tråde samles i deres historie. Nogle eksempler:

Samvittigheden kræver handling

Såvel Munk som Bonhoeffer tager del i kampen mod nazismen, fordi deres samvittighed byder det. En samvittighed der har rod i budet om næstekærlighed. Der er tale om en problemstilling, som kirkehistorien har mange eksempler på; hos Luther som anført bundet til to-regimentslæren.

For Luther handlede det om, at man – som Munk og Bonhoeffer gjorde – kan blive nødt til at sige fra, når samfundet svigter sin opgave ved urimelig, tyrannisk behandling af mennesker. I en sådan situation findes der ikke noget facitlistesvar, der sætter grænsen mellem modstand eller accept.

Dermed er spørgsmålet om skyld højaktuelt. Og det, fordi der gives situationer i tilværelsen i forhold til den frie, ansvarlige handlen, som der ikke findes nogen lov for, hvilket igen betyder, at mennesket i en sådan situation må være parat til at tage skylden på sig, for her gælder alene Guds dom.

Modstandsmænd – hver på sin måde

Munk og Bonhoeffer er begge teologer og modstandsmænd om end på forskellig vis. Munk i sit nazi-kritiske virke som bl.a. foredragsholder og journalist. Bonhoeffer som aktiv i den tyske modstandsbevægelse og sin involvering i planerne om at likvidere Hitler.

Nej til jødeforfølgelse

Begge er blandt de præster, der siger fra over for jødeforfølgelsen. Vi taler om civil ulydighed. Adskillelige danske gejstlige var civilt ulydige. De fleste dog først efter 1943, hvor samarbejdspolitikken brød sammen. Vi finder deres navne knyttet til sabotagearbejde, jfr. Frihedsmuseets liste over modstandsfolk. Flere hjalp jøder på vej mod Sverige den 1. oktober 1943, bl.a. biskop Niels Munk Plum, Lolland-Falsters stift. Københavns Stifts biskop Hans Fuglsang-Damgaard provokerede med sine ”dristige og udfordrende udtalelser både danske nazister og andre til hån og anklager”.¹¹

Litteratur

Auchet, Marc m.fl. 1995: Kaj Munk. Dansk rebel og International inspirator. Akademisk Forlag.
Dosenrode, Søren 2015: Kaj Munk. Manden og Værket. Nyt Nordisk Forlag.
Lausten, Martin Schwarz 2021: Biskoppen og jødeforfølgelserne. Kristeligt Dagblads Forlag.
Munk, Kaj 1948-1963: Mindeudgave Prædikener, Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck.

7. Dosenrode 2015: 289 ff.

8. Auchet m.fl. 1995: 177. Her efter Christian Eisenbergs artikel i samme bog: Kaj Munks politiske prædiken.

9. Auchet m.fl. 1995: 177. Her efter Christian Eisenbergs artikel i samme bog: Kaj Munks politiske prædiken.

10. Auchet m.fl. 1995: 108. Raun Iversens artikel: "Kaj Munk som teolog og præst."

11. Lausten, Martin Schwarz 2020: Omslagstekst/reklametekst for "Biskoppen og Jødeforfølgelserne". Det illegale Danmarks Frihedsråd havde biskop Hans Øllgaard som medlem 1944-45, jfr. Frihedsmuseet. Supplerende kilde: Store Danske.

Begge mister livet og bliver en del af efterkrigstidens moralske fundament

Bonhoeffer bliver efter et langvarigt fængselsophold tortureret og hængt. Munk bliver skudt og smidt i en grøft.

Ved kirkebesøg i Tyskland og såmænd også i Danmark kan man ind imellem høre Bonhoefferes navn nævnt og høre hans teologiske tanker refereret fra prædikestolen. På mange måder synes såvel Bonhoeffer som Munk at udgøre en del af efterkrigstidens moralske fundament.

Genbrug i uddrag

Det er værd at notere sig, at Kaj Munks prædikener fortsat har genklang hos en række danske præster. Ikke så sjældent citeres eller genbruges i uddrag Munks prædikener, der tydeligvis har fået en renæssance med udgivelsen af ”*Kaj Munk. Krigens prædikener*”, som er redigeret af Christian Grund Sørensen og Peter Øhrstrøm og udgivet på Aalborg Universitetsforlag 2021.

Oplagt foredragstema

Samstillingen af Munk og Bonhoeffer har også flere menighedsråds opmærksomhed. Ikke så få gange inviteres der til foredrag om de to teologers skæbne og tænkning på programmet.

Musikken til Kaj Munk-tekster

Observationer under arbejdet med en registrant

Af organist Olav Rex Christensen

Baggrund

Da Kaj Munk i 1943 skrev en nekrolog over Henrik Pontoppidan (se Kaj Munks 'Ansigtet', udgivet af Niels Nøjgaard i 1947), citerer han et digt, hvor Pontoppidan, ifølge Munk "gav sig helt hen i Tro, Haab og Kærlighed".

Derefter skriver Munk: "Hvornaar faar den Sang sin melodi, saa at Danmark synger den, som den har fortjent?" - Ja, og hvad er et digt i det hele taget uden melodi - i alle fald ikke en sang! Holdbarheden af digte i folkesjælen stiger utvivlsomt, når melodien er god og får en bredere udbredelse, helst ved at komme med i en sangbog, der udkommer i passende store oplag. Digtenes indhold er nok også lettere at huske, når digtet forsynes med en melodi.

Litteraturprofessor Hans Brix har fat i noget lignende, når han på side 256 i sin bog om Kaj Munk, "Hurtig svandt den lyse sommer" fra 1946 skriver: "Meget vil for Munks Digtes fremtidige Liv afhænge af, om de rette Komponister faar Stoffet fat og tager sig Opgaven paa."

Hans Brix skriver allerede på side 130 om deres korrespondance: "Munk lever i sine Breve, helt som han var: træt og nedslaaet; sprælsk og overmodig; bidsk, bitter, modløs; selvfor nægtende; vennesæl. Gudhengen. Arrogant, men mener det ikke. Alt for fuld af Ros mod Vennen." Lægger man life kunne man måske sige.

Digtene er der mange af: udgivet som digtsamlinger, i avisartikler, i skuespillene osv. På side 139 skriver Hans Brix om digtene, at Munk "egentlig ikke kunde siges at eje en naturlig, ejendommelig Verstone eller et forfinet Øre for Versets Vellyd. Alligevel har han digtet en Del Lyrik af høj Værdi, naar Aanden sprængte Dæmninjerne. Hans Arbejdsvilje var her som altid utrættelig." Og Munk havde endda iflg. Brix anskaffet sig Marinus Børups verslære! Antallet af stavelser er ikke altid konsistent, i digte med flere vers, f.eks. De faldne. Og trykstærke stavelsers placering kan skifte mellem hvert vers.

Generelt har digtene fået en ret hård medfart af eftertidens frodige bagklogskab, måske med undtagelse af kalenderdigtene i Navigare Necesse, Den blå anemone og et par stykker mere.

Hør hvad Jørgen Helder har fået ud af det, udlagt på side 303 i bogen "Kaj Munk - diskontinuitet og diskursiv forskydning" fra 2023: "Digtene er karakteriseret ved at fremstå både banale, trivielle og overfladiske, både hvad angår form og indhold. De er karakteriseret ved svage rim og er sprængfyldte med klicheer og metaforer, der ikke fungerer. De er præget af en indimellem nærmest utilstødelig patos, der kan bringe digtenes budskab i fare.

En forklaring kan muligvis være, at de fleste af digtene er beredskabsdigte eller lejlighedsdigte, hvor kampen for et frit Danmark er i fokus, hvorfor Munks indignation har bidraget til en noget overfladisk og klicheagtig form"

Til det kan vel blot anføres, at Munk var dramatiser, og at det var i dramatikken, han lagde sine kræfter og evner. Per Stig Møller har i sin bog fra 2015: "Aldrig skal

Danmark dø" indgående beskæftiget sig med Navigare Necesse, og bl.a. medtaget de oprindelige månedsavisdigte sammen med den endelige version af digtene som bogudgivelse i 1941.

Hans Brix bruger også 15 sider i sin bog om Navigare Necesse. Men der er ofte klart mere patos indlagt i Munks sange, end vi nu er villige til at acceptere.

Melodihenvisningerne i udgivelserne af digtene, f.eks. i Kaj Munks Mindeudgave bind 8, ved Niels Nøjgaard: Digte, fra 1949, er meget sporadiske. Sammen med de manglende melodihenvisninger, har det meget divergerende syn på Kaj Munks digtning og politiske arbejde været medvirkende årsag til, at f.eks. vores nuværende højskolesangbog kun har Den blå Anemone med, og tidligere udgaver kun har haft fire sange med i 14. og 15. udgave 1954 og 1964.

Den blå anemone kom først med i 2007. Anekdotisk sagde man, at Den blå Anemone var den mest kopierede sang i Danmark, fordi folk gerne ville synge den, men den var ikke med i højskolesangbogen. I salmebogen er både i 1953 og 2002 - udgaverne kun medtaget: Du ved det nok mit hjerte, der stammer fra filmmanuskriptet "Filmen om Christiern 2den", der aldrig blev realiseret.

Processen med at systematisere kompositioner til Kaj Munk tekster

Trods dette er der faktisk 110 komponister, der har haft lyst til at komponere musik til Munks tekster. Der er skrevet mest til teksterne fra krigsårene, og allermest til digtene fra 1943. Der er tidligere gjort forsøg på at katalogisere melodierne og siden udgive digt og melodi sammen.

Jens Kristian Lings udgav i februar 2012 "Salmer, sange og viser af Kaj Munk", 20 sange med melodihenvisninger.

Melodierne kan findes i et ringbind på Kaj Munks Præstegård i Vedersø. Af Munkiana nummer 14 fremgår, at Hans Juel Aagaard, tidligere førstebibliotekar ved Odense Universitets Bibliotek, i 2000 havde færdiggjort en registrant med 70 sangbare digte med melodier; flere af digtene med flere melodier.

Hans Juel Aagaard var søn af Kaj Munks nære ven Herluf Aagaard, som Munk kendte fra teologistudiet og Regensen og senere som præst i Hover-Torsted og i Them.

Materialet blev overgivet til Kaj Munk Selskabet, og i 2001 bad Jens Kristian Lings musikforlægger Bent Paaske (Danmusik) om at give et tilbud om udgivelse af de 70 digte. Efter flere overvejelser og forhandlinger blev konklusionen, at det var uigennemførligt, både pga. omfanget af arbejdet med at få copyrights på plads, og fordi en bogudgivelse vil være for bekestelig. Registranten er desværre heller ikke blevet udgivet. Men det fysiske materiale findes nu på Kaj Munks Forskningscenter og vil snart indgå i Aalborg Universitets Biblioteks samlinger.

I sin levetid har Forskningscenteret gjort en enorm indsats for at gøre materiale om Kaj Munk tilgængeligt. Dels ved at Munks tekster kan læses online i "Studieudgaven", dels ved at oprette en omfattende database af Munk-materiale modtaget fra mange forskellige kilder, dels ved at udarbejde bibliografier over tekster om Kaj Munk, og i det hele taget ved at fortsætte og intensivere Kaj Munk forskningen.

Ved hjælp af den “infrastruktur”, som Forskningscentret har etableret, giver det nu mening at sortere, scanne og udarbejde en egentlig registrant. Det er hensigten, at nodematerialet fra Hans Juel Aagaards hånd skal være både fysisk tilgængeligt på Aalborg Universitets Bibliotek og digitalt i Kaj Munks Forskningscenters database.

Udover at have adgang til materialet fra Hans Juel Aagaard og Bent Påskes arbejde, har jeg lånt og scannet relevant materiale fra Det Kongelige Bibliotek og folkebibliotekernes samlinger suppleret med enkelte andre materialer. Disse yderligere materialer indgår også i registranten. Udover opdelingen ud fra digtenes/skuespil-lenes titel indeholder registranten:

1. en oversigt sorteret efter digtenes begyndelseslinje,
2. en oversigt over komponisterne og hvad de har komponeret,
3. en oversigt over samlinger af Kaj Munk-sange fra enkelte komponister,
4. en oversigt over sange medtaget i diverse sangbøger (ikke udtømmende),
5. en oversigt over hvornår sangene er programsat i Danmarks Radio indtil ca. 1980,
6. grafisk præsentation af fordeling på årtier af Den danske koralbog og Munk-kompositioner.

Registranten indeholder 78 numre med nodemateriale samt tre numre med breve relateret til dette materiale fra Hans Juel Aagaard, Bent Påske og Jens Kristian Lings.

Registranten kan findes her: <https://arkiv.kajmunk.aau.dk/documents/7250>, og alle sangene kan findes samme sted ved at

søge i kategorien “Musik”: <https://arkiv.kajmunk.aau.dk/>.

Der er musik til ni skuespil: Cant, De udvalgte, Egelykke, En Idealist, Niels Ebbesen, Ordet, Pilatus, Puslespil og Præsten i Vejlbj.

Jeg har grupperet tre samlinger af digte: Kantate: Hilsen til Sønderjylland fra 1939, Knaldperler fra 1936 og Navigare Necesse fra 1940.

Registranten indeholder også to nye udgivelser med tekstfragmenter af Munk: kammeroperaen Martyriet af John Frandsen fra 2016 og Blade springer fra 2023 af Bent Sørensen.

Der er således 64 enkeltstående digte og de tre samlinger Kantate, Knaldperler og Navigare Necesse, som en række komponister har skrevet melodier til. Når alle registrantens enkeltsange tælles sammen, så drejer det sig om 250 unikke noder skrevet af 110 komponister og 25 sange, der kan synges på eksisterende melodier.

Den mest populære tekst blandt komponisterne har været Sangen til vor ø (Lolland, lavland, lerjordsslette) med 12 kompositioner, men også nogle af de mere kendte sange, som Den blå anemone og De faldne, har haft flere komponisters bevågenhed.

Omtale af enkelte komponister.

Mange af komponisterne er ukendte, og også “google” måtte af og til give fortabt. Her vil jeg nævne nogle af de mere kendte komponisters værker.

Kai Normann Andersen har skrevet musik til skuespillet Puslespil, og Så sødt som i gamle dage er med i et utal af sangbøger,

f.eks. i den meget udbredte Lystige Viser. Sangen blev udgivet i en trykt udgave sammen med Jeg spurgte min fløjte, der dog nok er ukendt for de fleste. Men Det Kongelige Bibliotek har en autograf (det er den musiktekniske betegnelse for et egenhændigt manuskript eller en håndskrevet note) af alle melodierne til sangene i skuespillet, der blev komponeret til premieren den 5. maj 1939. Faktisk er der fire andre sange, der alle nyder godt af Kai Normann Andersens evne til at lave iørefaldende melodier.

Harald Mogensen fortæller på side 53 i ”Kaj Munk paa Teatret. En Teaterbilledbog”, 1953, om behovet for de indlagte sange, da Carl Alstrup skulle spille alle de forsmåede elskere/bekendtskaber i stykket, og derfor skulle have tid til at klæde om.

Egil Harder har skrevet musikken til Den blå Anemone og dedikeret den til Aksel Schiøtz, der i øvrigt sang ved Munks begravelse i Vedersø kirke. Melodien er ganske genial og har på fineste vis overlevet den indtil 2006 manglende optagelse i højskolesangbogen! Den originale udgave er i højskolesangbogen modificeret i toneart og i klaverakkompagnementet, så den lettere kan synges af alle. Den blå Anemone er indspillet af utallige sangere gennem tiden. Desværre har Egil Harder, udover Den blå Anemone, kun lavet musik til Aftensang for børnene, nummer to i registranten.

Navigare Necesse er sammen med Den blå Anemone de mest vellykkede digte af dem, der er sat i musik, hvis man lytter til litteraterne (f.eks. Per Stig Møller, Hans Brix, Anker Gemzøe og Mogens Pahuus). De tolv månedsdigte blev i 2007 sat

i musik og arrangeret for kor og klaver af Erling Kullberg. Han er en meget dygtig korkomponist og korleder, og satserne er yderst vellykkede. De fleste af dem ville sagtens kunne omarbejdes til fællessang!

Digtene var en bestilling, som Munk havde fået om at skrive et digt hver måned i 1940 i Berlingske Tidende Aften, men som han i lyset af besættelsen i april omarbejdede og udgav som digtsamlingen Navigare Necesse i 1941. Da Munk var underlagt censur under besættelsen, er der meget underfundigt billedsprog i teksterne. Det gælder jo det meste af hvad Munk skrev under besættelsen. Kullbergs note kan i øvrigt stadig købes!

Af de klassiske komponister, der har skrevet melodier til Munk-tekster, skal nævnes skuespilmusik af bl.a. Knudåge Riisager, Hermann D. Koppel, Flemming Weis, Svend S. Schultz og Hakon Børresen. Herudover har ”klassiske” komponister som Bernhard Christensen, Povl Hamburger, Bjørn Hjelmberg, Leif Kayser, Ib Nørholm, Poul Schierbeck, Knud Vad Thomsen og Henning Wellejus komponeret musik til Munk tekster.

Claus Røllum-Larsen, seniorforsker på Det Kongelige Bibliotek, har i 2015 på forlaget Museum Tusulanum udgivet en biografi om Knudåge Riisager (1897-1974), hvor hans arbejde med Munk teksterne er beskrevet. Det drejer sig først og fremmest om fire sange og orkesterforspillet til Niels Ebbesen skrevet til opførelsen 1. september 1945.

Men han har også komponeret melodi til en sang til skuespillet Pilatus og et par meget muntre sange, der faktisk fortjener at blive udbredt, til de to digte: En hyldest til det danske vejr (som man bliver forkølet

Tilbaget fra LISE MUNK

DEN BLAA ANEMONE
(RAF MUNK)

LOUIS GUNDELACH

Moderato

SANG

1. Hvid var det dog, der skø - ter Mit
 2. Duu Løst - land jeg den hem - tel, et
 3. Nu staa den der og alk - her saa
 4. Hvid var det dog, der skø - ter Mit
 5. For den se re - ne Far - ve den

PIANO

1. Hjer - te fra - set haardt som Kvarte sma - let ved at se det den
 2. Hjer - tegn fra mit Hjer - te - A - ma gik jeg her og ven - tel og
 3. Hjer - te - set i Jyl - lands græs la - ke - er - lig og skø - her tude
 4. Hjer - te holdt og haardt som Kvarte det smil - ter ved at se det den
 5. Er mig som et Vaa - ens Daab, der lød mig og faldt ar - ve en

Copyright 1935 by
 København Musikforl. Forlaget

1. for - ste Dag i Marie. Hvid gen - nem - bød den sør - te Jord og
 2. tank - te den man der, den sør - ter jo så sølv - klar - ter, så
 3. En søn - ned og Guds, som om Al - ver - dens Mod - gang her har
 4. for - ste Dag i Marie. Jeg tank - te: H - vrigt skil - tes ad min
 5. E - vier - hed af Haab. Saa - høj - er jeg da mod Jord og

1. gav den med sit se - blaa Flor et Stenk af Him - lens To - net? Den
 2. in - ne Laft, sit Je - de Lær; i den - ne Gend - skø - so - ne for -
 3. gi - ved den et stær - re Verd, en lil - le A - ma - so - ne og
 4. sjeel og Gha - der, da jeg sad i Vind - ens grøn - ne Du - ne. He
 5. stry - gte mit sit Bil - le - floer, en Flig af Saa - dens Trø - ne. Du

1. lil - le A - ne - mo - ne, jeg pian - ted der i Flor.
 2. naar min A - ne - mo - ne, jeg her den al - drig nær.
 3. dog min A - ne - mo - ne som Hø - ens Hø - ge skær.
 4. ger min A - ne - mo - ne mit Hjer - te til - ter glød.
 5. lil - le A - ne - mo - ne, hvor er vor Ska - ber stød!

af) og den sang, der hedder Ork ja. Endvidere til Danmark, vort liv, Dansk sommer - vise, og De faldne.

Hermann D. Koppel (1908-1998), der er af polsk-jødisk afstamning og måtte flygte til Sverige under anden verdenskrig, har skrevet scenemusik til både En idealist og Niels Ebbesen (se Flemming Behrendts

bog om Koppel: "Fra et hjem med klaver" udgivet i 1988). Musikken til En Idealist var til en opførelse på Det Kongelige Teater i 1958, og der findes en trykt udgave af korsatserne til de uddrag af Davids salmer (43, 42 og 41), som Koppel havde valgt.

Han komponerede i øvrigt flere gange sange til Davids Salmer. Til Niels Ebbesens komponerede Koppel musik til opsætningen i Göteborg 4. februar 1944. Han overværede premieren - noget han huskede som meget bevægende. Udover korsatserne til En Idealist er Koppels autografer desværre svære at læse.

Koppel levede delvis af at kopiere og udskrive partiturer i sin tid i Sverige, og jeg formoder, at der har været orkestermateriale til begge skuespillene. Det ville være interessant om dette materiale blev fundet!

Munk skrev to filmmanuskripter: Filmen om Christiern 2den i 1938 og Det gyldne smil i 1935. Den første blev ikke realiseret, men indeholdt dronning Isabellas sang, bedre kendt som Du ved det nok mit hjerte, mens Det gyldne smil blev indspillet med Bodil Ipsen og Carl Alstrup i hovedrollerne. Filmen kan stadig lejes eller købes! Og den er ganske underholdende, bl.a. med en meget ung John Price som den koleriske forfatter til den operette, filmen kredser om og foragter, fordi det ikke er stor Kunst.

Den ungarske komponist Ferenc Farkas har skrevet en blues til filmen, der findes i en håndskrevet kopi på Det Kongelige Bibliotek. Noget af Poul Schierbecks musik til Carl Th. Dreyers film Ordet, er i øvrigt også med i registranten, se mere nedenfor.

Visesangeren Jacob Saxtorph-Mikkelsen (1878-1951) har komponeret en samling til 11 af de 20 børnesange i Knaldperler,

og nogle af dem opnåede at komme med i sangbogen Jylland synger fra 1977.

Organisten Bodil Helsted (1880-1950) har også skrevet melodier til fire knaldperler, og organisten Willy Egmos, tidligere organist ved Skjern kirke og en flittig salmemelodikomponist, har ligeledes ladet sig inspirere af Knaldperler. Hvorvidt Munks åbenlyse kærlighed til børn og det barnlige kan føre til en renaissance af disse digte er nok tvivlsomt. Men mange af melodierne er ret så lystige og opfindsomme omend med et ret traditionelt tonesprog.

Så vidt jeg kan skønne, har der ikke været dokumenteret et tættere bånd til de komponister, der i Munks levetid har skrevet musik til hans tekster - i modsætning f.eks. til en del skuespillere og instruktører.

Ovenfor er nævnt Hermann D. Koppels reaktion på premieren på Niels Ebbesen i Göteborg en måned efter Munks likvidering. Poul Schierbeck (1888-1949) sad ved siden af Munk til en fest den 2. juli 1942, hvor Schierbecks "Kantate ved Aarhus 500-års Købstadsjubilæum og Raadhusindvielse" var blevet opført tidligere på aftenen. Ved festen bagefter fortæller Schierbeck om Kaj Munk: "Han rejste sig pludselig op, og holdt en tale så forbløffet, men alligevel så enhver vidste hvad han hentydede til. De ved om Niels Ebbesen, men så forbløffet. Vi var rystede allesammen. Vi tænkte, at det kommer han ikke godt fra. Det var ganske forfærdeligt. Han var jo fuldstændig modig. Den aften glemmer jeg aldrig." (Bogen om Poul Schierbeck af Oddvin Mathisen, side 280).

På side 299 i samme bog er gengivet et brev fra Knudaage Riisager til Schierbeck dateret 8. januar 1944, der bl.a. konklude-

rer om Munks likvidering at "man næppe har anet rækkevidden af deres hæslelige handling." I april 1948 opfordrede næstformanden i Studenter-Sangforeningen, Otto Mack, Schierbeck til at skrive musik til Kaj Munks digt En dansk Student til brug ved en mindehøjtidelighed i femåret for digterens likvidering den 4. januar 1949, se herom i Oddvin Mathisens bog, side 327. Af de håndskrevne kommentarer på noden har Schierbeck noteret, at digtet ikke er særligt spændende, og derfor følte han, at der måtte "gøres noget". Og det gjorde han så!

Generelle iagttagelser.

En ting, der har slået mig, er, at mange noder er skrevet for mandskor. Det er nu blevet en forholdsvis sjælden samværsform! Men tidligere var det langt mere almindeligt, vel bl.a. fordi kvinderne måtte blive derhjemme, og kun mændene kunne forlyste sig, som Ebbe Rode så livagtigt fortæller om i Storm P's monolog om Sangforeningen Morgenrødes pinsetur!

Tonesproget er - for langt størsteparten af sangene - traditionelt og strikt dur/mol og vil derfor få svært ved at trænge igennem nu, tror jeg. Udover scenemusikken har jeg været mest imponeret af Erling Kullbergs Navigare Necesse, og Birgitte Buurs 12 melodier.

Godt halvdelen af melodierne er skrevet i 30erne og 40erne og heraf en god del i årene 1945 og 1946. Men der bliver dog stadig skrevet musik til Munks tekster. I 2023 udkom Bent Sørensens værk for kor og strygekvartet (Blade springer) og Kristian Lilholts CD med en nyfortolkning af De faldne.

Munks sange har ikke fyldt meget i sangbøgerne. Jens Kristian Lings har som nævnt i sin bog fra 2023, *Dramamanden*, lavet en oversigt over hvilke sange, der er med i de forskellige udgaver af højskole-sangbøgerne.

Registranten indeholder en gennemgang af en række sangbøger, hvor sange er medtaget. Der var nok tidligere et mere frodigt udvalg af sangbøger, f.eks. *Den blå sangbog* (Sønderjylland) og *De unge synger* (KFUM og K), *Arvesølv*, og flere forlag har udgivet udvalg af danske sange. Nu har højskolesangbogen en mere monopolagtig stilling, når der skal synges fællessange i Danmark. Samtidig skrives der mange nye sange og salmer. Det er vel, sådan set, en god udvikling. Og faktisk ser det ud som om kvaliteten af sange - set med nutidens øjne - i perioden fra begyndelsen af 1930'erne til slutningen af 1970'erne har været lav.

Hvis man går vores salmebog igennem, når man et absolut lavpunkt i 40'erne, hvor der i salmebogen kun er medtaget to (nu ret ukendte) salmemelodier. I løbet af 1980'erne begynder sangskriverne at bruge et mere moderne tonesprog, der falder i vor tids smag. Det er en grafisk præsentation af fordelingen på årtier både af salmebogens og af kompositioner til Kaj Munk tekster til sidst i registranten. Jeg tror, det har været medvirkende til den moderate udbredelse af sange skrevet af Kaj Munk.

Jeg har søgt i radio/TV-programmerne fra 1935 og fremefter. Registranten angiver, hvor mange gange hver enkelt sang er

spillet indtil ca. 1980, hvor programmerne stopper med at angive hver enkelt sang. Her kommer *Den blå anemone* af Egil Harder ind på førstepladsen med 40 afspilninger. Herefter kommer *Jægersang* fra Cant af Ove Peters sunget af Poul Bundgaard, *Hyldestsang til det danske vejr* af Knud-aage Riisager - hver med 19 afspilninger. På fjerdepladsen er det Laurids Lauridsens *Der skinner et lys fra en stjerne* - tre andre komponisters melodier til samme tekst er spillet i alt 14 gange oveni de 17 med Lauridsens melodi. På femtepladsen kom Kai Normann Andersens *Sæt grammodifonen i stå* med 13 afspilninger.

Gennem Kaj Munks Forskningscenters database og den tilhørende registrant over musik skrevet til Kaj Munk-tekster, er der skabt lettere adgang til den musik, der er blevet skrevet til Munks tekster, og henvisninger til andre melodier, der kan bruges til at få liv i Munks frodige digtning.

Der er copyright på kompositioner, der enten er lavet af nulevende komponister eller komponister, der er afgået ved døden for mindre end 70 år siden. Derfor er de fleste af noderne i databasen ikke umiddelbart tilgængelige. Man kan søge Forskningscenteret om adgang, hvis der er et forskningsmæssigt formål. Mange af noderne er derudover tilgængelige på folkebibliotekerne eller på Det Kongelige Bibliotek, hvilket i så fald er oplyst i registranten.

*Olav Rex Christensen
er organist ved Tim, Stadil
og Vedersø Kirker.*

Resiliens på statsligt niveau – Kaj Munk som inspirator?¹²

Af Søren Dosenrode¹³

Professor, dr.phil. Søren Dosenrode

1. Introduktion

Vi lever i en kaotisk tid, hvor gamle alliancepartnere pludseligt ikke er partnere længere, hvor 'gammeldags krig' igen føres i Europa, og hvor 'trolde' og andre forsøger at påvirke vore demokratier i Europa. Derfor er robusthed og modstandskraft, resiliens, vigtige. Eller rettere, vigtige igen; resiliens var vigtigt i tiden op til, og under, 2. Verdenskrig. Kan Kaj Munk være en inspiration for os i dag?

Indledningsvis diskuteres resiliensbegrebet, og nationalitet og sammenhængskraft præsenteres. Resiliensbegrebet vil blive delt op i hård og blød resiliens. En af flere midler til at styrke den bløde resiliens er 'åndelig modstandskraft'. Derefter gennemgås trusselsbilledet (internationalt og indenrigs), som argument for at det er relevant at arbejde med resiliens. På den baggrund analyseres det, hvorledes Kaj Munk bidrog til at skabe resiliens i Danmark fra midten af 1930'erne og frem til sin død i 1944. Materialet, der bruges ift. sidste afsnit, er primært et udvalg af Kaj

Munks avisartikler, prædikener, digtning og dramatik.

2. Begrebet resiliens såvel som sammenhæng og det nationale

I dette afsnit diskuteres begrebet resiliens, og begreberne sammenhæng og det nationale præsenteres.

Ordet resiliens kommer fra det latinske verbum 'resilire', der består af silire, (silio: jeg springer), det vil sige noget med springe, antage form, og så re-'igen'. Altså 'springe tilbage', og som det bruges her 'antage samme form'. Derfor er resiliens også mere end 'modstandskraft', som det ofte oversættes med¹⁴. Her defineres resiliens som modstandskraft kombineret med robusthed jf. nedenfor.

Uden for politikvidenskab, er resiliens blevet et modeord. Det begyndte vel i 1955 med Robert Mac Arthur og tog for alvor fat med C. S. Holling, der i 1973 skrev om økosystemers resiliens; et økosystems resiliens refererede til økosystemets evne til at modstå stress.¹⁵ Altså et systems reaktion på noget udefra kommende. Samtidigt begyndte udviklingspsykologerne at bruge udtrykket, fordi de søgte en forklaring på, hvorfor børn, der voksede op under kummerlige forhold, i nogle tilfælde klarer sig godt i livet. Dræby Sørensen konkluderer i sin analyse af psykologernes brug af begrebet, at der ikke er nogen årsagssammenhæng ift. at begrebet benyttes i begge discipliner:¹⁶

"I 1970'erne blev resiliensbegrebet introduceret inden for henholdsvis den økologiske systemteori og udviklingspsykolo-

gien, dvs. studiet af menneskets psykiske lidelser og ud fra et udviklingsperspektiv. Umiddelbart er der ikke nogen direkte årsagsmæssig forbindelse imellem interessen for resiliens inden for disse to områder, men til gengæld er der et klart overlap i den idehistoriske baggrund.”

De sidste 5-10 år har begrebet vundet indpas andre steder; fx skal medarbejderne på universiteterne og andre virksomheder være resiliente, så de kan overleve ministeriets og ledelsers nye tiltag, der kommer ca. hver 6. måned for mange universiteters vedkommende. I nogle banker taler man om, at medarbejdernes moral skal være resilient.

Så man kan godt fristes til at føle, at ’resiliens’ er et noget uklart begreb i en uoverskuelig tid. Dog er begrebet resiliens, forstået som bestående af modstandskraft og robusthed nyttigt, når man analyserer starter i en krisetid.

Det er sjældent, at akademikere kan blive enige om begrebsdefinitioner, men efter at have gennemlæst store dele af litteraturen, vil jeg mene, at de fleste vil nikke til den følgende definition:

Resiliens er et systems evne til at fortsat at fungere under en forstyrrelse og bagefter at genvinde sin funktion og struktur.

Altså et systems reaktion på noget udefra kommende og dets evne til at komme sig bagefter.¹⁷

Ende gut, alles gut? Kritik

Begrebet ’resiliens’ på stats- og EU-niveau indebærer udfordringer, fordi der er en grad af konservatisme indlejret i begrebet, der både drejer sig om at bevare og beskytte et politisk system, fx det danske - i forhold til vores demokrati, retsstaten, vores variant af velfærdsstaten osv. Men slår resiliens over og bliver reaktionær, kan den kvæle samfundet, og man må uvilkårligt tænke på Fyrst Giuseppe Thomasi de Lampedusa, der i sin roman, ’Leoparden’ lod hovedpersonens nevø udtale, at alt skal forandres således, at alt kan forblive det samme.¹⁸

I sin analyse af begrebet resiliens’ brug inden for psykologien fra 2016, påpeger Dræby Sørensen, at ’resiliens’ i tiltagende grad får en ideologisk drejning, og gøres til et individuelt projekt, og ansvaret lægges over på individet, på borgeren¹⁹. Et godt eksempel på dette er det brev myndighederne sendte til borgerne i juni 2024, ’Forberedte på krise’, om at borgerne skal forberede sig på at kunne overleve tre dage under en krise. Nuvel, hvis staten Danmark var resilient, ville staten sørge for vores sikkerhed ... en af de mest centrale opgaver en stat har.

Altså, begrebet skal anvendes med omtanke for de implikationer, der kan være forbundet med det, men det er nyttigt, da det viser, at ’modstand’ drejer sig om mere end at modtage et slag, nemlig også at kunne genoprette efter dette.

Konceptet kan bruges på følgende niveauer: individ, gruppe, stat og føderation. Det vi hér analyserer er staten, Danmark.

Resiliens i forhold til stater

Man kan se på resiliens ift.

- 1) Forsvar, sikkerhedspolitik,
- 2) Økonomi;
- 3) Miljø;
- 4) Det politiske fællesskab inkl. demokrati, retsstat, og menneskerettigheder.

Jeg deler de fire punkter op i hård resiliens (1-3) og blød resiliens (4). I denne artikel er fokus på det politiske fællesskab (4) altså den bløde resiliens. Ikke fordi den hårde resiliens er uvæsentlig, men fordi denne artikel også er et bidrag til en forskningsplan for Kaj Munk Forskningscentret ved Aalborg Universitets fremtidige arbejder.

Altså, hvad øger Danmarks bløde resiliens, for det er oplagt, at Danmark er under pres jf. nedenfor?

Der er (mindst) to hovedvariable at analysere:

- Verifikation, oplysning om 'underløbning', og uddannelse – VOU, og
- National sammenhængskraft

Verifikation, Oplysning og Uddannelse – VOU

Hague argumenterer at:

*“The best defence is truth but that requires resources to defend it and disseminate it more widely.”*²⁰

Sandhed er det bedste forsvar. Hvilke institutioner er der, der tager sig af denne opgave, altså afsløre 'fake news' med mere?

I Danmark er det primært PET, der – institutionelt – har til opgave at bekæmpe desinformation, dertil kommer Center for Cybersikkerhed (Forsvarets Efterretningstjenestes (FE)). Det er denne forfatters umiddelbare indtryk, at der mangler ressourcer til at opsamle 'fake-news', når man analyserer PETs budget.

Hvad kan man så gøre?

Verifikation og Oplysning, altså afdækning af desinformation: den bør komme fra institutionerne ovenfor anført, men opgaven at finde og meddele om 'fake news' er enorm. Derfor har de statsstøttede medier (public service) og uddannelsessektoren en central rolle.

Danmarks Radio har ved flere lejligheder påtaget sig opgaven bl.a. ved i 2023 at udsende serien 'Skyggekrigen'²¹:

”I dokumentarserien 'Skyggekrigen' afslører et hold af graverjournalister fra DR, NRK, SVT og Yle, hvordan Rusland fører hybridkrig i de nordiske lande med spioner, troldehære, avancerede undervandsprogrammer og hemmelige aktioner.”

Fra Folkeskolen og opad i uddannelsessystemet skal elever og studerende systematisk trænes i at tænke kritisk reflekterende. Dertil skal de fx vide, at hvis kilden angives som RT – Russia Today eller Sputnik – der er de officielle russiske propaganda-stationer, bruger de Tiktok, og der er tale om et kinesisk produkt, der understøttes af det kinesiske kommunistparti, og ser de Fox News skal de forstå, at der er tale om et stærkt højreorienteret medie, der har en lemfældig omgang med fakta, som man har set det ift. præsident. Donald Trumps og vicepræsident J. D. Vances udtalelser om, at grønlænderne meget hellere vil høre

til USA end til Danmark. De skal lære at omgås kritisk med de sociale medier.

Sammenhængskraft og åndelig resiliens

Vi kommer til sammenhængskraft og 'åndelig resiliens' – i mangel af et bedre udtryk.

Det drejer sig om at styrke samfundets sammenhængskraft, at styrke Danmarks og EU's sammenhængskraft. Men: hvad betyder sammenhængskraft, og er det vigtigt? OECD siger:

*“A cohesive society works towards the well-being of all its members, fights exclusion and marginalisation, creates a sense of belonging, promotes trust, and offers its members the opportunity of upward mobility.”*²²

Så ja: sammenhængskraft er vigtig. Den inkluderer også tillid til hinanden og til de nationale institutioner, som Bilal fremhæver det²³, og det inkluderer 'tilhørsforhold', 'belonging' som Anderson påpeger²⁴; det at være en del af noget større drejer sig bl.a. om det sted man er, ens land; det nationale.

Når man taler om det nationale eller patriotiske, skal det afgrænses ift. nationalisme. Den daværende tyske forbundspræsident, Johannes Rau udtrykte det på denne måde i 1999²⁵:

”En patriot er en, der elsker sit fædreland. En nationalist er en person, der foragter andre menneskers fædrelande”.

George Orwell karakteriserede i 1945 patriotisme på følgende måde²⁶:

“By 'patriotism' I mean devotion to a particular place and a particular way of life, which one believes to be the best in the world but has no wish to force upon other people. Patriotism is of its nature defensive, both militarily and culturally. Nationalism, on the other hand, is inseparable from the desire for power. The abiding purpose of every nationalist is to secure more power and more prestige, not for himself but for the nation or other unit in which he has chosen to sink his own individuality”

Med andre ord drejer nationalisme sig om magt og prestige, med sæden til aggression i sig. Dette i modsætning til patriotisme, der er kendetegnet ved en glæde ved at være, hvor man er og hvor man ikke ser ned på andre stater. Med til nationalismen hører ofte chauvinisme og foragt. Nationalisme er en følelse, der gør, at nogle politikere hellere vil udsætte deres eget land for farer for at opretholde illusionen om at være 'suveræn', i stedet for at samarbejde forbindtligt med andre.

Sammenfattet: En national følelse, en patriotisme, er vigtig i forhold til at opbygge resiliens, således at staten, samfundet, kan bestå når det trues. De to vigtigste udfordringer i den proces er på den ene side at undgå, at samfundet stivner og ikke kan udvikle sig, og at der på den anden side er en patriotisk eller national holdning, der ikke må udvikle sig til nationalisme.²⁷

3. Trusselsbilledet, eller hvorfor beskæftige sig med resiliens?

Men til at begynde med må vi ses på trusselsbilledet. Trusselsbilledet for Danmark og den Europæiske Union (EU). EU er inkluderet, fordi Danmark er så integreret i EU, at det ikke giver nogen mening at udelade EU. Det betyder også, at det ikke er nok at se på Danmarks umiddelbare naboer ifm. trusler og udfordringer.

Det internationale system er i opbrud og minder i dag om et klassisk magtbalancesystem, hvor tre eller flere stormagter balancerer med hinanden. Det var den type internationalt system, der var før den kolde krig. Det er kendetegnet af, at det er ustabil, da alliancer let kan ændre sig – som man ser det i skrivende stund (marts 2025), hvor USA's 75-årige alliance med Europa (NATO) er under opbrud. Udover USA er Kina, Rusland og Indien de centrale aktører.

Historisk har Danmark i kraft af sin placering haft to centrale aktører i sin nærhed siden 1700-tallet: Rusland og Preussen/Tyskland. Tyskland har ikke været en trussel de sidste knapt 80 år, og er nu i EU og NATO, som os. Rusland er igen en trussel, senest efter angrebet på Ukraine 2022.

I FEs opdaterede trusselsvurdering, fra februar 2025 står der om Rusland:²⁸

”Rusland vil sandsynligvis være mere villig til at bruge militær magt i en regional krig mod et eller flere europæiske NATO-lande, hvis Rusland opfatter NATO som militært svækket eller politisk splittet. Dette gælder særligt, hvis Rusland vurderer, at USA ikke kan eller vil støtte de europæiske NATO-lande i en krig med Rusland.”

Og videre:²⁹

”Når krigen [i Ukraine, SD] stopper eller fryser fast, vil Rusland kunne frigøre betydelige militære ressourcer og dermed øge sin militære evne til at udgøre en direkte trussel mod NATO. I det tilfælde vurderer FE, at Rusland i løbet af:

- ca. 6 måneder vil være i stand til at udkæmpe en lokal krig i et land, der grænser op til Rusland.
- ca. 2 år vil udgøre en troværdig trussel mod enkelte eller flere NATO-lande og dermed være klar til en regional krig mod flere lande i Østersøregionen.
- ca. 5 år kan være klar til en storskalakrig på det europæiske kontinent, hvor USA ikke involverer sig.

De angivne tidshorisonter forudsætter, at NATO ikke samtidig opruster i samme tempo.”

Denne trusselsvurdering stemmer overens med lignende vurderinger fra andre NATO-medlemsstaters efterretningstjenester. Fx stillede de tre chefer for Tysklands tre efterretningstjenester op til en spørgsmålssvarsession for medlemmerne af Forbundsdagen i oktober 2024³⁰.

Bruno Kahl, direktør for *Bundes Nachrichten Dienst*, lagde ud med at erklære, at Rusland opruster massivt, og er i gang med en reorganisering af forsvaret ... de indsamler jo hele tiden erfaringer. Han fortsatte ”De russiske stridskræfter vil højst sandsynligt være klar, personelt og materielt, til at gennemføre et angreb mod Nato, senest ved afslutningen af dette årti”³¹ [altså om ca. 5 år, SD].

”Før angrebet vil Putin fortsætte med at teste, afprøve Vestens røde linjer, og han vil fortsat eskalere konfrontationen. For

Putin drejer det sig om at undersøge, hvordan det står til med vores vilje til at komme hinanden til hjælp, og hvis muligt spalte os op før begyndelsen af en krig.”³²
Rusland er den store, umiddelbare trussel for EU og for Danmark.

Lige uden for Europa ligger naboregionerne Mellemøsten og Afrika. Der er udfordringer, grundet en blanding af politisk ustabilitet og religiøs fanatisme, for Mellemøstens vedkommende, og en tilsvarende blanding tilsat meget dårlige livsoms-tændigheder og øget afstandtagen ift. den vestlige verden for Afrikas vedkommende. Dette kan både føre til mulig terrorisme og migrantstrømme mod Europa og Danmark.

Hvis krigen i Ukraine, med Ruslands provokationer og trusler, fornemmes som en storm, så er Kinas vækst, styrke og indflydelse en tsunami. Det er forholdet mellem USA og Kina, der er det mest afgørende for rammerne for global udenrigs- og sikkerhedspolitik inklusive EU og Danmark. Udviklingen i forholdet mellem de to lande vil få store politiske, økonomiske, teknologiske og militære konsekvenser for resten af verden.

Kina har de seneste år været meget ekspansionistisk – læs: aggressiv, det ses bl.a. i forholdet til Taiwan og i Det Sydkinesiske Hav. Det er den slags, der sker, når autoritære ledere skal legitimere deres position. Xi Xing Ping skulle være trådt tilbage i 2022, men valgte at fortsætte.³³ Der ville en ’rask erobring’ af Taiwan styrke hans position... og han har lovet, at der vil være en genforening inden Folkerepublikken Kina kan fejre 100-års fødselsdag, altså inden 2049 ...³⁴

Det er samme mekanisme som med Putin og invasionen af Ukraine. Disse diktatorer

er klar til at ofre menneskeliv og ressourcer for selv at forblive ved magten, evt. så de ikke bliver stillet for retten for magtmisbrug, korrupsion m.m. for Putins vedkommende.

International politik er i disse år præget af modstand mod den etablerede regelbaserede verdensorden, som har været dominerende siden den kolde krigs afslutning. Denne modstand kommer fra Kina og Rusland, men der er også andre lande som f.eks. Indien og Brasilien, der ønsker ændringer af internationale regler og sammensætningen af fx FNs sikkerhedsråd.

Man må retfærdigvis tilføje, at den nuværende verdensorden i høj grad er bygget på vestlige værdier, inklusive folkeretten, menneskerettigheder, multilateralisme osv.

På baggrund af ovenstående gennemgang af trusselsbilledet, konkluderes det, at det internationale system er meget ustabil.

Dette er den udenrigspolitiske ramme, som Danmark og EU må agere inden for. Men hvad sker der inden for EU og Danmarks grænser? Vi kigger på ’de indenrigske trusler’.

Indenrigske trusler

Går man fra det Internationale system til det nære, danske og europæiske, møder man ligeledes en række trusler. Hvis man åbner en avis, ser TV etc. mødes man af overskrifter som disse:

Politiken 19.2. 2024

”Spion, eller bare dygtig studerende fra Kina? De er kommet som ambitiøse stu-

derende eller forskere, men er blevet afsløret som kinesiske spioner på universiteter overalt i Vesten.”³⁵

BT 11. 4. 2024

”Russisk ambassade fanget i misinformation – Prigozjin rækker ud fra graven”³⁶

Süüd West Rundfunk 6.6.24

”Mannheimer Attentäter soll radikaler Islamist sein.

Ein aus Afghanistan stammender Mann verletzte am Freitag in Mannheim mit einem Messer einen Polizisten so schwer, dass er später im Krankenhaus starb. Nun klärt sich das Tatmotiv.”³⁷

Foreign Policy 13.6.24

“Russia Ramps Up Sabotage Operations in Europe.

Western officials struggle to respond to a new wave of “hybrid warfare.”³⁸

Altinget 10.8.24

”Ved at sprede falske nyheder og konspirationsteorier kan Rusland forsøge at svække tilliden til demokratiske processer, skabe splid blandt vælgerne og styrke polariseringen i de pågældende lande.”³⁹

The Guardian 16.10.24

“West’s spy chiefs alarmed at recklessness of Russian counterparts.”⁴⁰

Berlingske 18.10.24

”Kinas spioner »overvælder« Vesten: 61-årig professor levede et dobbeltliv
Et hemmeligt netværk af kinesiske agenter er blevet afsløret i Sverige. Det sker samtidig med, at avisen The Wall Street Journal beskriver truslen fra Kina som »overvældende«. For Vesten er koblet til Kina på en måde, vi aldrig var med Sovjetunionen.”⁴¹

ARD 1, Tagesschau 19.10.24

”Russland greift Europas Staaten permanent mit hybriden Mitteln an [...]”⁴²

Jyllands-Posten 28.2.25

”Tidligere PET-chef: Topchefer risikerer at blive mål for attentater.”⁴³

Det er et lille bitte udpluk af overskrifter om trusler imod Danmark og Europa. Der er mange og de har forskellig karakter. Politiets Efterretningstjenestes (PET) har grupperet trusler mod Danmark som følger:⁴⁴

Terrorisme og ekstremisme, sabotage, spionage, ulovlig anskaffelsesvirksomhed, og ulovlig påvirkningsvirksomhed.

Set i lyset af udviklingen de seneste år, vil det være mere fornuftigt at inkludere hybrid krigsførelse som en overordnet kategori ift. sabotage og ulovlig påvirkningsvirksomhed, fordi de to ofte har samme mål, nemlig at gøre befolkningerne usikre. Denne kategori erindrer os om at krig ikke er et enten-eller, men ofte også består af gråzoner.⁴⁵

Derfor ser vi kort på: Terrorisme og ekstremisme; spionage; ulovlig anskaffelsesvirksomhed; og hybrid krigsførelse (der inkludere sabotage og ulovlig påvirkningsvirksomhed).

Terrorisme og ekstremisme

Det er vel en af PET’s hovedopgaver at forebygge og forhindre terrorisme i Danmark. I sin seneste vurdering, skriver de: “[...] at terrortruslen mod Danmark er alvorlig. Det betyder, at der er en erkendt trussel mod Danmark og danske interesser i udlandet. Det vil sige, at der er hensigt, planlægning og kapacitet hos grupper og

personer til at begå et terrorangreb mod Danmark.”⁴⁶

Og ikke overraskende fortsætter PET med at slå fast: ”Militante islamister udgør fortsat den væsentligste terrortrussel mod Danmark.”⁴⁷

Ulovlig anskaffelsesvirksomhed

PET skriver: ”En række fremmede stater er involveret i ulovlig anskaffelsesvirksomhed som er i strid med bl.a. eksportkontrol og sanktionsregimer. De forsøger at anskaffe eller omdirigere produkter og teknologi fra Danmark for at anvende dem i egen våbenproduktion eller i militære programmer.”⁴⁸

Kina har været meget aktiv til at anskaffe ny viden og nye opfindelser bl.a. ved hjælp af Ph.d-studerende på danske universiteter. Man er nu opmærksom på truslen.⁴⁹

På det mere banale niveau vedr. ulovlig anskaffelse af forbudte materialer, har Dan-Bunkering ifølge DR skaffet jetbrændstof til et russisk firma, som har forsynet Ruslands kampfly i Syrien. Kampfly, der gennem flere år har fløjet bombetogter til støtte for den nu forhenværende syriske præsident Bashar al-Assad.⁵⁰

Spionage

”PET har i de seneste år afdækket flere sager, der vidner om, at en række fremmede stater aktivt udfører efterretningsvirksomhed mod Danmark. Tilsvarende har myndighederne i andre vestlige lande afdækket en række lignende sager.”⁵¹

Spionerne kommer primært fra Rusland, Kina, Iran, Saudi-Arabien og Tyrkiet altså også et land vi er i alliance med, Tyrkiet.⁵²

Analysere man PET’s budget vil man se, at PET over de seneste år har fået øget sin bevilling, hvilket tyder på at PET har kunnet styrke sin kontraspionageindsats.

Et middel i kampen imod Ruslands, Kinas og andre landes ulovlige aktiviteter i Danmark er oplysning og sensibilisering af borgerne. Derfor har PET siden 2021 offentliggjort en samlet trusselsvurdering ift. spionage.

Hybrid krig

Hybrid krig dukkede op som fænomen omkring 2005, og bruges i dag i litteraturen. Som Bilal (2021) anfører, er der ikke enighed om, hvordan det skal defineres. Men Bilals har isoleret to karakteristika, som denne forfatter tilslutter sig⁵³:

”First, the line between war and peace time is rendered obscure. This means that it is hard to identify or discern the war threshold. War becomes elusive as it becomes difficult to operationalise it. [...].

The second defining characteristic of hybrid warfare relates to ambiguity and attribution. Hybrid attacks are generally marked by a lot of vagueness.”

At afsenderen af hybridangrebene er uklar, er bevist. Det gør det sværere at holde nogen til ansvar for angrebet og dermed gengælde, og det er med til at skabe usikkerhed.

I et andet bidrag nævner Bilal at hybrid krig kan indeholde ikke-statslige aktører, attentater, spionage, cyber angreb, ind-

blanding i valghandlinger og desinformation⁵⁴. Dertil kommer sabotage.

I det følgende vil vi kort se på sabotage, og derefter mere udførligt på desinformation.

Sabotage

Fysisk sabotage er en del af de hybride virkemidler, som særligt Rusland anvender over for sine modstandere.

“The aim is clearly to make populations feel vulnerable and unsafe,” said Elisabeth Braw, a Swedish hybrid warfare expert and senior fellow at the Atlantic Council think tank.”⁵⁵

Cyberangrebet på et vandværk ved Køge i december 2024 minder meget om sabotage, og illustrerer de glidende overgange fint ”Hackere manipulerede med vandtrykket, så et vandrør blev sprængt og næsten 500 borgere oplevede uregelmæssigheder med vandforsyningen.”⁵⁶

På Bornholm kender befolkningen til det ’usikkerhedsskabende’ moment. Der findes der af og til russisk militærudstyr, fx en baret, et huemærke, en dolk. En lille hilsen fra russiske specialstyrker, der siger ’vi har været her, og kan komme igen, når det passer os’.

PET vurderer, at Rusland udviser en højere risikovillighed i forhold til at gøre brug af hybride virkemidler mod og i Europa, og at der derfor er en skærpet trussel for fysisk sabotage i Danmark.

I Europa er det allerede sket flere steder. I Berlingske Tidende kunne man 1. september 2024 læse følgende overskrift: ”Vand-

værker i Finland, luftbaser i Norge og militære lagre i Storbritannien. Alle har på få måneder været ramt af indbrud, klippede kabler og brande. Det får eksperter til at advare om en mulig russisk sabotagekampagne. »De har evnen og viljen,« lyder det.”⁵⁷

I artiklen blev en lang række sabotageaktioner beskrevet. Det karakteristiske er, at angriberen er ukendt.

”PET vurderer, at formålet med de russiske aktiviteter bl.a. er at hindre konkrete forsyninger til Ukraine og at skabe usikkerhed og frygt for yderligere eskalation i de vestlige samfund for derved at svække opbakningen til den fortsatte politiske, økonomiske og militære støtte til Ukraine blandt befolkninger og politikere i Europa.”⁵⁸

At skabe utryghed og mistillid til de statslige institutioner er oplagte formål; og det går i spænd med det næste tema, desinformation og påvirkningsvirksomhed.

Ulovlig påvirkningsvirksomhed

Det drejer sig om påvirkningsvirksomhed, når fremmede efterretningstjenester forsøger at påvirke danske beslutningstagere eller den almene meningsdannelse i Danmark og EU.

Det siger sig selv, at det er vigtigt at kunne fastholde en fri debat i et demokratisk samfund. Demokratiske, statslige aktører kan benytte forskellige greb for at dæmme op for desinformationen. Som samfund kan man fx gennem uddannelsesiltag støtte evnen til kildekritik, støtte faktatjekkende institutioner og have et kriseberedskab klar, hvis man bliver udsat for et større, koordineret angreb.

William Haughe skrev, i The Times 14. oktober, et bidrag under følgende overskrift:

“The next big battlefield will be in our minds - Cognitive warfare, as practised by Russia and China, could fatally weaken the West — we must step up efforts to combat it”.⁵⁹

Han tager udgangspunkt i dråbevis russisk påvirkning af befolkningerne i de vesteuropæiske lande. Som eksempler anfører Haughe et narrativ i Polen, der går ud på, at polske mænd skal mobiliseres for at kæmpe i Ukraine; og at de ukrainske flygtninge udgør en for stor byrde for Polen.

I Tyskland prøver man at splitte landet ved at så had til migranter, og i Slovakiet kunne man to dage før valget i oktober 2023 høre en ’falsk’, en konstrueret, optagelse af to liberale politikere, der diskuterede, hvordan man kunne manipulere valgresultatet af det nært forestående valg... som sagt falsk.⁶⁰

Når en fremmed stat indleder en påvirkningskampagne, er formålet selvfølgelig at opnå en effekt. Det overordnede mål kan fx være ubemærket at skabe sympati for egne indenrigspolitiske dagsordener eller at skabe antipati for lande, som man ser sig i et modsætningsforhold til.

Der kan også være et ønske om at skabe splittelse i andre landes befolkningsgrupper eller i koalitioner af lande (fx i NATO- eller EU-regi). Som regel vil man udnytte eksisterende uenigheder og skillelinjer, som giver mulighed for at skabe konflikt og polarisering. Det kan gøres mere eller mindre elegant. Et eksempel på det sidste er, når vicepræsident Vanes sender sin hustru til Grønland for at overvære et hundeslædevæddeløb.

Påvirkning kan ske via flere kanaler. Fysisk gennem påvirkningsaktører, der skaber personlige netværk i udlandet. Digitalt via hjemmesider, sociale medier m.m.

Et eksempel er de kinesiske Konfusius-institutter, der har til formål at udbrede sproglig og kulturel viden om Kina, og som blandt andet benyttede tekster af Mao Zedong i sit arbejde. Der var sådanne ved CBS, ved AAU og formodentlig SDU. KU og AU takkede pænt nej, da de fik tilbudt det. De er lukket nu.

De vestlige lande gør i øvrigt det samme: Alliance Francaise, Göthe Institut og British Council, men ingen er nået så langt ind som Kina med sine Konfusius Institutter med placering på fremmede universiteter.⁶¹

Ovenstående anskueliggør, at Europa og dermed også Danmark er truet, både udenrigsk og indenrigsk. Vi befinder os i en gråzone, hvor vi er under angreb. Hvad gør vi så? Vi må oparbejde resiliens.

4. Kaj Munk og opbygning af resiliens op til og under 2. Verdenskrig

Hvordan så Kaj Munk på Danmark, på det nationale og bidrog han til at styrke Danmarks resiliens i en svær tid – ikke ulig vores nuværende situation?

I udgangspunktet er det vigtigt at erindre, at man ikke havde sociale medier, fjernsyn m.m. som i dag. Massekommunikation foregik via Statsradiofonien (med én kanal), de trykte medier (aviser, bøger, blade m.m.) og tale (taler, skuespil, prædikener m.m.).

Man ved, at Kaj Munk har talt i radioen,

men talerne er ikke bevaret i nævneværdigt omfang, derimod er hans skriftlige produktion bevaret i stort omfang, fx er der mere end 600 artikler i Kaj Munk Forskningscentrets digitale arkiv. Dertil kommer hans mange skuespil, hans digte, hans noveller, og hans prædikener. Han var utroligt produktiv, hvilket også kunne give sig udslag i en svingende kvalitet.⁶²

Produktiviteten havde også sin pris. Gennemgår man Ribe Stifts Arkiv, vil man se, at Kaj Munk flere gange i 1930'erne måtte tage sygeorlov, og han havde i perioder en hjælpepræst, hvis løn han selv betalte.

I det følgende vil der blive givet eksempler på hvordan Kaj Munk 'talte Danmark op' i sine artikler, i sine digte, i dramatik og i prædikener⁶³, hvordan han bidrog til at styrke Danmarks bløde resiliens.

Lad det være forudskikket, at Kaj Munk var glad for Danmark, han var en patriot. Søger man i Kaj Munkforskningscentrets Digitale Kaj Munk Arkiv får man 4544 unikke forekomster under ordet 'Danmark', som man skønsomt skal fratrække 500 forekomster fra senere publikationer om Kaj Munk. Under alle omstændigheder et meget højt tal, der viser at Kaj Munk beskæftigede sig meget med Danmark.

Og hvordan så han så på Danmark, og det at være dansk. Et godt eksempel på dette finder man i en artikel i Jyllands-Posten 15.9.1935⁶⁴:

”Er dette Folk værd at have Tro til? Er der Haab for dette Lands Bestaaen? Alle-rede i forrige Aarhundrede lød en fransk Stemme: Danmark udviskes. Efter en tusindaarig Forfaldsperiode er A/S Danmark

ved at likvidere. Saadan kan man faa Hjer-nen til at spørge.

Men Fædrelandskærligheden gemmer sig i Hjertet, et Organ, der har den For-del ikke at eksistere og derfor er usaarligt. Det spørger ikke om Grunden, det arbejder uden Ræsonnementer. Naar vi elsker Dan-mark og tror paa dets Fremtid, er det ikke, fordi vor Geografi fortæller om dets Styrke eller vor Historie om dets Folks Fortræffe-lighed og Føreregenskaber. Hvad er Natio-nalitetfølelse? Det er for os Danske bare det, at vi er Danske, og at dette er en ren Selvfølgelighed. Og dette, at vi er Danske, det lever i vore Hjerter som en Forpligtelse til at være det. Vi er det, ikke af Valg, men fordi vi er det. Vi vil vedblive med at være det, ikke fordi vi vil det, men fordi vi ikke kan andet. Og ud fra denne Bevidsthed, som mange af os end ikke er sig bevidst, kæmper vi uden at spørge: Er det muligt, kan det nytte?”

Dette er et eksempel på det nationale, det patriotiske. Det indeholder hverken foragt eller yderliggående nationalfølelse over for andre stater, men formidler glæden ved at være dansk⁶⁵.

I digtet 'Sang til Danmark' prises landet og dets beboere. I de sidste to, af de fem vers, drejer det sig grundlæggende om resiliens; vi elsker Danmark, vi har klaret os før, og skal nok gøre det igen, skulle det blive nødvendigt bl.a. pga. sammenhold og nøjsomhed:⁶⁶

”Danmark, herlig har du Fortid haft; alle Have dine Sønner pløjed, alle Farer saa de djærvt i Øjet, Sammenhold og Nøjsomhed gav Kraft, ja, og præger endnu Bondedaa-den, naar den daglig sender Englandsbaa-den over Hav med Flæsk og Smør og Ost. Andersen og Thorvaldsen og Ørsted rakte

Verden, der mod Skønhed tørsted, dansk Aands Humlehavers bedste Most.

Danmark, har du døjet Vanheld før, tit af overmægtig Fjende stækket, tit af Modløshed og Ladhed svækket? slaar nu Storm igen imod din Dør? aah, vi beder: som vor sunde Latter altid fandt vor Vej og Vilje atter, giv os: med vor Sang, vort Taal, vor Daad gennem Tiden bølgestærkt at bære under Smilet Glans vor Moder kære – giv os altid til at smile Raad.”

Op til krigen, i januar 1940, fik glæden ved Danmark en alvorligere tone. Kaj Munk taler kampen for fædrelandet op i artiklen 'Dagen er inde' fra januar 1940⁶⁷:

”[...] Vi lyser da Herrens Velsignelse over det unge Mandskab [de danske finlandsfrivillige], der frivilligt er draget fra Hjemmets Tryghed til Kamp for Ære og Ret, for Finlands Frihed, for Nordens Enhed, for Menneskehedens Værdighed. Ingen billig Helteromantik har lokket jer. I har taget Billetten til Krigens Rige, Landet for Forfrysninger, Sygdomme, Lemlæstelser, Død. Men i jert unge Blod har I følt Kaldet til at vise, at heller ikke Danmark skal savnes, naar det nu gaar mod Høst af den Sæd, som vor store Dronning Margrethe saaede. Jer Mor, jer elskede maa ikke græde over jer, for I har valgt den Lod, der er den største paa denne Klode: at sætte Livet ind for det, man tror paa.

I er Danmarks sande Fremtid; thi intet Land kan bæres af en Ungdom med Hænderne i Bukselommerne. Dag og Daad er Kæmperim. Korstogsdaadens Dag er inde. Gud vil det.”

Der skrives i artiklen om det heroiske og nødvendige ved at forsvare sit land, og Munk forbereder danskerne på, at det kan koste livet, og det religiøse aspekt er en del af dette.

Begrundet i censuren – den danske vel at mærke – var det svært for Kaj Munk at opfordre direkte til modstand, ikke mindst i et land, hvor landets statsminister, Vilhelm Buhl, i en tale i 1942 opfordrede danskere til at angive sabotører⁶⁸. Derfor henlagde Kaj Munk sin opfordring til modstand til Danmarks middelalder, hvor han fremdrog den sagnomspundne Niels Ebbesen, der i 1340 havde slået den holstenske greve Gert ihjel⁶⁹.

Skuespillet, som Kaj Munk begyndte at skrive på i 1940, og som blev udgivet i 1942 for straks at blive beslaglagt af de danske myndigheder, slutter med en slet skjult opfordring til modstand imod besættelsesmagten, specielt i skuespillets sidste replikker, der udtales af Niels Ebbesen, efter at han har dræbt grev Gert: Landsmænd! Der skal komme en stor Fredens Dag engang – den tror jeg paa og vil jeg tro paa – da vi og vor Nabo lever Side om Side hinanden til Gavn. Derfor skal begge vore to Folk bestaa. Og derfor lover jeg Jer, at jeg ikke vender hjem til min Plov og mine Børn [...] før vi har jaget alle dem ud, der vil vor Undergang ned over Grænsen eller ned under Jorden, hvor de nu helst selv vil. For Frie maa vi være for at leve!”

Kaj Munk opfordrer klart til at forsvare sit land, også med våben, og bemærk igen, at Kaj Munk ikke hader det tyske folk; han forbliver patriot⁷⁰.

I sin andensidste prædiken, 1. januar 1944, revser Kaj Munk dem, der bryder det nationale sammenhold ved at arbejde for besættelsesmagten (1944):

”Men derfor bliver det aldrig kristen Gerning at hjælpe Tyskerne med at bygge Fæstningsværker mod Englænderne, for at vort eget Land saa længe som muligt kan holdes i Trældom og Underkuelse. Og det bliver ikke kristen Gerning for dyre Penge at sælge til Tyskerne de Æg og det Flæsk, som vore egne stakkels Arbejdsfolk i Byerne har saa haardt Brug for. Det bliver aldrig kristen Gerning at stille sig til Raadighed for Uretten, enten det saa sker af Fejghed, Griskhed eller tossegod Føjelighed.”

Kaj Munk udtaler en sorg over at der er blevet slået et skår i sognets nationale sammenhold, og kræver at værnemageriet må stoppe. Og andetsteds i samme prædiken siger han, at det er ham umuligt at hade, igen det patriotiske islæt.

Vi ser i de udvalgte tekststykker, hvordan Kaj Munk kommunikerer sin glæde ved Danmark til sit publikum. Han fortæller om landet og det at være dansk, også i krisetider, når det kan koste livet. Vi ser i teksterne, at Kaj Munk går fra at bidrage til en patriotisme, en glæde ved Danmark, til en opfordring til at forsvare sit land. Og selv i de sidste værker fordømmer han ikke tyskerne, men taler om et godt nabo-skab engang, og som ligeværdige.

Kaj Munk bidrog til at styrke den bløde resiliens i 1930'erne og under besættelsen, men fra besættelsens begyndelse kan man argumentere for, at han bidrog til også at styrke den hårde resiliens ved at opfordre til modstand – grænsen er flydende. Så 'ja' til overskriftens spørgsmål: Kaj Munk kan godt bruges som inspirator, bl.a. fordi han i de udvalgte tekster har fundet balancen mellem det nationale og forbliver patriot, en person der elsker sit land, og ikke for-agter andres.⁷¹

12. Denne artikel bygger i nogen grad på forfatterens tiltrædelsesforelæsning, afholdt ved Aalborg Universitet 1. november 2024.

13. Professor, dr.phil., forskningsleder ved Kaj Munkforskningscentret, Aalborg Universitet.

14. Encyclopedia Britannica, ecological resilience.

15. Encyclopedia Britannica, ecological resilience.

16. Dræby Sørensen (2016), s. 46.

17. I 2016 udgav Slagmarken et læseværdigt særnummer 'Resiliens' (nr. 73).

18. di Lampedusa, G. T. (1986)

19. Dræby Sørensen, A. ss. 56-59

20. Haughe, W. 2024

21. Danmarks Radio (2023b): "Er du stødt på russisk disinformation? Få fire eksempler på det her"

22. OECD

23. Bilal, A. (2021)

24. Anderson, B. (1983)

25. Rau (1999)

26. Orwell, G. (1945)

27. Der er en række værker om nationalisme og patriotisme fx: Kaplan & Hannum (2023) er et nyt værk, der giver et godt overblik over nationalismediskussionen. Andersons Imagined Communities (1983) er en klassiker, og det samme er Gellner, Nations and Nationalism (1983).
28. Forsvarets efterretningstjeneste (2025).
29. Forsvarets efterretningstjeneste (2025).
30. Deutsche Bundestag (2024).
31. Deutsche Bundestag (2024)
32. Deutsche Bundestag (2024).
33. Berlingske Tidende: Xi er Gud i sit eget rige. 18.2.2023,
34. Center for Strategic International Studies (2023).
35. Politiken 19.2.24
36. BT 11.4.24
37. Süd West Rundfunk 6.6.24
38. Foreign Policy 13.6.24
39. Altinget 10.8.24
40. The Guardian 16.10.24
41. Berlingske 18.10.24
42. ARD 1, 19.10.24
43. Jyllands-Posten 28.2.2025
44. PET, Trusler mod Danmark
45. Jf. ovenfor Danmarks Radio udsendte i 2023 en dokumentarserie om hybridkrig under titlen 'Skyggekrig'.
46. Politiets Efterretningstjeneste: Terrorisme og ekstremisme
47. Politiets Efterretningstjeneste: Terrorisme og ekstremisme
48. Politiets Efterretningstjeneste – Ulovlig anskaffelsesvirksomhed
49. Cf. Dosenrode, S., & Sommer, K. (2022). China in Denmark and Greenland.
50. Danmarks Radio (2021)
51. Politiets Efterretningstjeneste: Spionage
52. Poulsen, J. K. (u.å.)
53. Bilal, A. (2021)
54. Bilal, A. (2024).
55. Reuters 21.1.2024
56. Ingeniøren 2025
57. Berlingske Tidende 1.9. 2024.
58. PET 2024 <https://pet.dk/trusler-mod-danmark/sabotage>
59. Haughe, W. (2024)
60. Haughe, W. (2024)
61. Cf. Dosenrode, S., & Sommer, K. (2022).
62. I en samtale med denne forfatter, fortalte Kaj Munks søn, Mogens Munk, at hans far stod tidligt op om morgenen, og brugte et par timer på sine administrative forpligtigelser som sognepræst, og derefter havde han resten af dagen fri til at tage vare på sine sognebørn og til at skrive.
63. Det skal bemærkes, at vi på Kaj Munk Forskningscentret står ved begyndelsen af et projekt om Kaj Munk og resiliens, hvilket betyder, at noget af de efterfølgende konklusioner er tænkte.
64. Munk, K. 1935a
65. Dette udsagn kan meget vel blive udgangspunktet for noget af projektets videre arbejde med resiliens. Hvordan skaber man en glæde ved at være dansk og europæisk, uden at ty til nationalismen, som har været skyld i så megen elendighed i Europa?
66. Munk, K. 1935b
67. Munk, K. 1940
68. Kilder til Danmarkshistorien (u.å.)
69. For en solid gennemgang og analyse se Gemzøe, A. og Pahuus, M. (2019), kap. 19
70. Kaj Munk slutter Olleruptalen (1940) med at sige: Siden {efter besættelsen er ophørt} kan der vel komme en Tid igen, hvor vi maaske kan blive Venner; men først maa vi mødes som Ligemænd" Citeret fra Dosenrode S. s. 287.
71. Udover det nationale, sammenholdet, skal der fremadrettet arbejdes med troværdighed.

Jon Høgh: Forårsudgaven nr. 78	4
<hr/>	
Annoncer	
Koncert og foredrag om den unge Kaj Munk	5
Generalforsamling og sensommermøde	6
<hr/>	
Paul Gerhard Schoenborn: Dansk version af forordet til den tyske oversættelse af Kaj Munks drama "De Udvalgte"	8
Knud Erik Andersen: Når uretten banker på	14
Olav Rex Christensen: Musikken til Kaj Munks tekster. Observationer i arbejdet med en registrant	16
Søren Dosenrode: Resiliens på statsligt niveau - Kaj Munk som inspirator	23